

بررسی مفاهیم اجتماعی در داستان‌های واقع‌گرای کودک و نوجوان

پایان‌نامه کارشناسی ارشد
رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی
دانشگاه تهران
دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی
استاد راهنما: ثریا قزل‌ایاغ
نگارش: منصوره ستاری
بهمن ماه ۱۳۷۷

مجموعه این ارزش‌ها، هنجارها، نگرش‌ها، دانش‌ها و مهارت‌ها، فرد را قادر می‌سازد که با گروه‌ها و افراد جامعه، روابط و کنش‌های متقابل داشته باشد. فراگرد اجتماعی شدن، امری مستمر و به اعتباری مادام‌العمر است (۲).

اجتماعی شدن کودکان

در باره پدیده اجتماعی شدن کودکان و نوجوانان، سخن بسیار گفته‌اند، اما این پدیده در مراحل گوناگون رشد، به یک نحو جریان نمی‌یابد. پیاژه، در تحول عقل، سه مرحله تشخیص داده است: در مرحله اول، اعمال حسی و حرکتی، در مرحله دوم، فکر تصویری و در مرحله سوم، اعمال درونی شده ذهن غلبه دارد. در هر یک از این مراحل، جامعه دخالت می‌کند. دخالت جامعه در مرحله اول، به

انسان، موجودی اجتماعی است و ادامه زندگی به صورت انفرادی، برای او تقریباً غیرممکن است. به محض تولد و با دریافت نخستین احساس، در پیوند با دیگران قرار می‌گیرد. منتهی این دیگران، ابتدا محدود و شامل گروه کوچک خانواده است. بعداً با گروه‌های بزرگتر و بزرگتر رو به رو می‌شود: دوستان، همکلاسان، معلمان و کارکنان مدرسه، هم کوچه‌ای‌ها، همشهری‌ها، هم‌میهنان و بالاخره کل جامعه بشری (۱).

اجتماعی شدن، به معنای همسازی و همنوایی فرد با ارزش‌ها، هنجارها و نگرش‌های گروهی و اجتماعی است. به مفهوم دیگر، اجتماعی شدن فراگردی است که به واسطه آن، هر فرد، دانش و مهارت‌های اجتماعی لازم برای مشارکت مؤثر و فعال در زندگی گروهی و اجتماعی را کسب می‌کند.

صورت تقلید و در مرحله آخر، به صورت مبادله و همکاری ظاهر می‌شود. اما مرحله دوم که پیاژه، آن را مرحله «خودمداری» می‌نامد، مرحله عمل نمادی است که میان نماد فردی و نماد اجتماعی در نوسان است. آنچه مخصوصاً این مرحله را مشخص می‌سازد، این است که کودک و نوجوان در این دوره از رشد خود، تأثیرات خارج را جزء فعالیت خود می‌سازد و نظریه خود را با نظریه دیگران در هم می‌آمیزد. بدین ترتیب، هر چه از مدارج ابتدایی، به مدارج بالای فعالیت عقل می‌رسیم، جدا کردن امر اجتماعی از امر فردی محال می‌گردد (۳).

بنابراین، ورود و قبول در جامعه که اهمیت روانی و اجتماعی آن بیش از اهمیت زیستی آن است، از خصائص اساسی دوره نوجوانی محسوب می‌شود و فرد از این پس، خود را کودک، یعنی موجودی زیر دست بزرگسالان نمی‌داند، بلکه خود را با آنان برابر، یعنی عضوی مانند اعضای دیگر جامعه می‌شمارد و به این فکر می‌افتد که در جامعه سهمی داشته باشد و وظیفه‌ای را عهده‌دار شود (۴).

با توجه به آنچه گذشت، نوجوان ناچار است مفاهیم اجتماعی را که در زندگی روزانه به آنها نیاز دارد، یاد بگیرد و آنها را اصلاح و کامل کند، به ارزش‌های گوناگون که محصول زندگی اجتماعی هستند، پی ببرد، حقوق و وظایف خود را دقیقاً بشناسد و رعایت کند و بدین وسیله، بینش و گرایش‌های اخلاقی خود را رشد و گسترش دهد و نیز خود را رهبری و راهنمایی کند. به عبارتی، شخصاً مسائل و مشکلات خود را حل کند و در برخورد با یک مسأله یا مشکل کوچک، به والدین و مربیان پناه نبرد. ادبیات کودکان و نوجوانان، در واقعیت یافتن این هدف‌های مهم و اساسی تربیتی، نقش مؤثری دارد (۵). از طرفی، واقع‌گرایی در ادبیات کودکان و نوجوانان، مقوله وسیعی است که جنبه‌های مختلف حیات را دربر می‌گیرد و از طریق

این‌گونه آثار است که کودک و نوجوان، محیط و مردمان دوران گذشته و حال را می‌شناسد، مردمی را می‌بیند که شباهت‌هایی با او دارند و یا اینکه به کلی با او متفاوتند. شناخت این وجوه اشتراک و افتراق، نوجوان را به خودشناسی می‌کشاند و می‌کوشد تا زمان و مکان و پایگاه فعلی خود را در جامعه دور و نزدیکش بازشناسد (۶). به عبارتی، هدف از واقع‌گرایی در ادبیات کودکان و نوجوانان، نه گنجاندن مواضع اخلاقی است و نه دادن شعار، بلکه منظور این است که کودک و نوجوان با زندگی واقعی و روزمره آشنا گردد. داستان واقعی، یک بعدی نیست، بلکه می‌کوشد تا قربانی‌های بی‌عدالتی اجتماعی را تصویر کند. نباید از طریق این گونه آثار، میان کودک و نوجوان و واقعیت حجاب کشید، بلکه باید او را به اوضاع و احوال حاکم بر جامعه و ضوابط موجود در روابط انسان‌ها آگاه ساخت (۷).

نویسندگان ایرانی، بعد از انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی، آثاری برای کودکان و نوجوانان پدید آوردند که گرایش عمده، به لحاظ محتوایی، به داستان‌های واقع‌گرا بوده است و با توجه به اینکه نویسندگان هر سرزمین، تحت تأثیر شرایط اجتماعی خود قرار دارند و این تأثیر در نوشته‌های آنها منعکس می‌شود، بدون شک، نمود این دو رویداد مهم، در آثار نویسندگان انکارناپذیر می‌نماید و گرایشی که نوجوانان به داستان‌های واقع‌گرا دارند، آشکار است. لذا آنچه در این رهگذر مهم به نظر می‌رسد، توجه به تمامی مفاهیم اجتماعی است. نویسندگان باید بکوشند نوجوانان را با همه مفاهیم اجتماعی آشنا کنند. با توجه به مطالب یاد شده، مسئله مورد نظر این تحقیق، بررسی مفاهیم اجتماعی در داستان‌های واقع‌گرای ایرانی مناسب نوجوانان، در سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۶۷ است تا مشخص گردد مفاهیم اجتماعی مورد تأکید نویسندگان این داستان‌ها از چه قرار است. با

کودکان و نوجوانان شورای کتاب کودک، مجموعاً ۸۹ عنوان داستان در ۶۲ کتاب از ۷ نویسنده زن و ۳۷ نویسنده مرد شناسایی شد که جامعه پژوهش حاضر را تشکیل داده است.

تعاریف پذیرفته شده در این پژوهش عبارتند از:

داستان واقعی: داستانی است که از زندگی واقعی سرچشمه گرفته و موضوع آن با واقعیت‌های زندگی، همخوانی و هماهنگی داشته باشد.

داستان‌های مناسب: داستان‌هایی هستند که در مقایسه با سایر داستان‌ها، از حد نسبی مناسب بودن (در سطح ضوابط شورای کتاب کودک) یعنی کیفیت محتوا، ساخت و پرداخت، شخصیت‌پردازی، زبان و شیوه نگارش و کیفیت ارائه و تصویر برخوردارند و هر یک از آنها به نحوی دارای ارزش مطالعه و فاقد بدآموزی به حساب می‌آید.

نوجوانان: منظور از نوجوانان در این بررسی، گروه سنی ۱۲-۱۵ سال است که در دوره راهنمایی، تحصیل می‌کنند.

مفاهیم اجتماعی: مفاهیمی است که از مجموعه روابط اجتماعی انسان‌ها پدیدار می‌گردد و فراتر از عمل یک فرد است و در ارتباط فرد با دیگری یا جامعه، مفهوم پیدا می‌کند.

مقوله: موضوع‌ها یا طبقاتی هستند که گروهی از عناصر را زیر یک عنوان جمع می‌کنند و علت این گردآوری، خصوصیات مشترک این عناصر است. در انتخاب داستان‌ها معیارهای زیر مد نظر بوده‌اند:

۱. داستان‌هایی که اسامی آنها در فهرست کتاب‌های مناسب کودکان و نوجوانان شورای کتاب کودک، در گروه سنی نوجوانان، در بخش داستان ذکر شده باشد.

۲. برای اولین بار در دوره زمانی ۵۸ تا ۶۷ انتشار یافته باشد (به جز مواردی که بدون تاریخ

بررسی مفاهیم اجتماعی به دست آمده، به فضاهای خالی در این زمینه پی می‌بریم و این به نوبه خود، می‌تواند راهنمایی باشد برای نویسندگان تا به موضوع‌های فراموش شده بپردازند و از کارهای تکراری بپرهیزند. همچنین، ملاکی برای مقایسه مفاهیم فراهم می‌کند و اینکه انقلاب و جنگ، چه تأثیری در مفاهیم اجتماعی داشته است.

هدف پژوهش

نوجوانان به دلیل خصوصیات سنی خود، کنجکاوی بسیار نسبت به مسائل گوناگون پیدا می‌کنند تا بتوانند شخصیت و فلسفه زندگی خود را از آن میان به دست آورند. این کنجکاوی، آنها را به خواندن و دریافتن برمی‌انگیزد و سبب می‌شود به سوی هر نوع مطلب خواندنی گرایش پیدا کنند. در این زمان، اگر به نوع خواندنی‌های آنها توجه نشود، امکان این هست که نوجوانان به بیراهه و کجروی کشیده شوند. لذا داستان‌های مناسب در این سنین، بهترین و مؤثرترین وسیله برای حفظ افکار و عواطف و احساسات سالم نوجوانان، تحریک و شور و شوق آنان به تغییر محیط است. این کتاب‌ها، به طور غیرمستقیم، بدون آنکه نیرویی را سرکوب کنند و یا واپس بزنند، آنها را به مجراهای سازنده می‌اندازند و به بالغ شدن نوجوانان از نظر فکری، عاطفی و اجتماعی کمک می‌کنند. با توجه به نقش مفاهیم اجتماعی، در جامعه‌پذیری نوجوانان، هدف از این تحقیق، بررسی آن است که مشخص گردد در داستان‌های واقع‌گرای مناسب نوجوانان، چه مفاهیم اجتماعی مطرح و به چه نسبت در سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۶۷ در داستان‌ها به آنها پرداخته شده و همچنین، جنسیت نویسنده در تأکید مفاهیم اجتماعی خاص، تا چه حد تأثیرگذار بوده است.

جامعه مورد مطالعه

پس از بررسی فهرست کتاب‌های مناسب

انتشار بوده، لذا در همان سالی که در فهرست کتاب‌های مناسب معرفی شده، محسوب گردیده (است).

۳. داستان تألیفی باشد.

۴. داستان واقعی باشد.

روش پژوهش: تحلیل محتوا

تعیین نظام مقوله و شواهد تعیین‌کننده آنها؛ در این تحقیق، هیچ‌گونه تعریفی پیشاپیش برای مقوله در نظر گرفته نشده است. به طور کلی، یکی از شاخص‌های تحلیل محتوا، این واقعیت است که واحدهایی که مورد تحلیل قرار می‌گیرند، کلمه نیستند، بلکه معنای آنها هستند. بنابراین، دو کلمه مترادف را که معنی آنها به هم نزدیک باشد، در یک گروه می‌آورند. همچنین از آنجا که عینی بودن، منظم بودن و آشکار بودن محتوا، جزو اصول تحلیل محتوا به شمار می‌روند، عینی بودن مقوله‌ها در این تحقیق از ضروریات بوده و به رجحان‌های محقق، بستگی نداشته است. بنابراین، پس از ثبت و بررسی مفاهیم مورد نظر، با توجه به کثرت مفاهیم، کل مفاهیم به مقولاتی مربوط که از طریق شواهد معنادار متجانس و مربوط به آن مقوله تعریف و تعیین شده‌اند، تقسیم گردید و برای شکل‌گیری نهایی مقوله‌ها از رده علوم اجتماعی، در رده‌بندی ددهی دیویی، استفاده شد و سرانجام تمام مفاهیم استخراج شده، در شش مقوله جای گرفتند که عبارتند از: «اخلاق و رفتار اجتماعی»، «اماکن اجتماعی»، «خانواده»، «روندهای اجتماعی»، «گروه‌های شغلی» و «مشکلات اجتماعی». برای مثال، شواهد تعریف‌کننده مقوله «خانواده» از این قرار است: ازدواج، مناسبات زن و شوهر، مناسبات هر یک از والدین با فرزندان، مناسبات فرزندان (برادر، خواهر)، مناسبات خویشاوندان با اعضای خانواده، مرگ اعضای خانواده و طلاق و جدایی.

همچنین، با توجه به تنوع و کثرت «گروه‌های شغلی» و «اماکن اجتماعی» این مقوله‌ها به چند گروه تقسیم شدند. در هر یک از مقوله‌ها، ضمایر مربوطه نیز برحسب واژه‌های به کار رفته، در آن مقوله محسوب شده و کد خورده است. برای مثال: «صادق حتی سر هم بلند نکرد تا پدرش را نگاه کند. از دیدن قیافه او در این طور مواقع، دلش به درد می‌آمد». ضمیر او در مفهوم پدر، در مقوله «خانواده» منظور شده است. همچنین، در جا دادن هر مفهوم در مقوله‌ها، گرچه در تحلیل محتوا سعی بر آن است که هر مفهوم، تنها در یک مقوله قرار داده شود، اما با توجه به تنوع معنایی برخی از مفاهیم، صحیح آن بود که آن مفاهیم در چند مقوله جای گیرند و لذا چنین شد که برای مثال «پسر بی کسم» در مقوله «خانواده» و «مشکلات اجتماعی» منظور گردیده است.

با توجه به بررسی انجام شده، اطلاعات زیر به دست آمد:

از مجموع ۷۲۰۳۹ فراوانی، مقوله‌های «اخلاق و رفتار اجتماعی» با ۲۸/۱ درصد، «خانواده» با ۲۶ درصد، «گروه‌های شغلی» با ۱۷/۷ درصد، «روندهای اجتماعی» با ۱۳/۹ درصد، «اماکن اجتماعی» با ۸/۷ درصد و مقوله «مشکلات اجتماعی» با ۵/۶ درصد مفاهیم را به خود اختصاص داده‌اند.

به علت گستردگی مقوله «اخلاق و رفتار اجتماعی» با فراوانی ۲۰۲۳۷ و تنوع مفاهیم این مقوله، سعی شد در این گروه، مفاهیم مشابه در ذیل یک مفهوم کلی آورده شوند و از تکرار مفاهیم مشابه جلوگیری شود. مانند مفهوم «مهربانی» که شامل مفاهیم «دلداری دادن»، «دلسوزی»، «دوست داشتن»، «خوبی کردن»، «محبت»، و مفاهیم مشابه می‌شود. شایان ذکر است که در این مقوله، سعی شده تا حد امکان، مفاهیم مثبت و منفی موجود در کنار هم قرار بگیرند تا نتیجه‌گیری سریع‌تر انجام

مذهبی»، «تفریحی» و «نظامی» به ترتیب فراوانی در داستان‌ها مطرح شده‌اند.

«مشکلات اجتماعی» با فراوانی ۴۰۴۹ در داستان‌ها مطرح شده که در این مقوله مفاهیم «فقر»، «نابرابری اجتماعی»، «بی‌سرپرستی»، «استعمال مواد»، «بزهکاری»، «مسکن»، «بلاای طبیعی»، «بیکاری»، و «بیسوادی» به ترتیب فراوانی قرار دارند.

بررسی وضعیت مفاهیم اجتماعی در داستان‌های واقع‌گرای نوجوانان، در هر یک از سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۶۷ حاکی از آن است که مفاهیم اجتماعی به ترتیب فراوانی، در این سال‌ها عبارتند از:

- سال‌های ۵۸، ۶۰، ۶۲، ۶۳: «اخلاق و رفتار اجتماعی»، «خانواده»، «گروه‌های شغلی»، «روندهای اجتماعی»، «اماکن اجتماعی» و «مشکلات اجتماعی».

- سال ۵۹: «اخلاق و رفتار اجتماعی»، «خانواده»، «گروه‌های شغلی»، «روندهای اجتماعی»، «مشکلات اجتماعی» و «اماکن اجتماعی».

- سال ۶۱: «اخلاق و رفتار اجتماعی»، «خانواده»، «گروه‌های شغلی»، «اماکن اجتماعی»، «روندهای اجتماعی» و «مشکلات اجتماعی».

- سال ۶۴: «اخلاق و رفتار اجتماعی»، «روندهای اجتماعی»، «خانواده»، «گروه‌های شغلی»، «اماکن اجتماعی» و «مشکلات اجتماعی».

- سال ۶۵: «خانواده»، «اخلاق و رفتار اجتماعی»، «روندهای اجتماعی»، «گروه‌های شغلی»، «اماکن اجتماعی» و «مشکلات اجتماعی».

سال‌های ۶۶ و ۶۷: «اخلاق و رفتار اجتماعی»، «خانواده»، «روندهای اجتماعی»، «گروه‌های شغلی»، «اماکن اجتماعی» و «مشکلات اجتماعی».

بررسی وضعیت مفاهیم اجتماعی در آثار نویسندگان زن و مرد، گویای آن است که مفاهیم اجتماعی با ۵۵۶۶ فراوانی، در آثار نویسندگان زن،

شود. مفاهیم مثبتی که فراوانی بیشتری نسبت به مفاهیم منفی آن در داستان‌های مورد بررسی داشته‌اند، عبارتند از: آگاهی / ناآگاهی؛ اتحاد / تفرقه؛ ادب / بی‌ادبی؛ امیدواری / ناامیدی؛ حجاب / بدحجابی؛ دوستی / دشمنی؛ مهربانی / نامهربانی. مفاهیم مثبتی که فراوانی کمتری نسبت به مفاهیم منفی داشته‌اند، عبارتند از: آبرو / بی‌آبرویی؛ تشویق کردن / سرزنش کردن؛ خونسردی / دستپاچی؛ خیرخواهی / بدخواهی؛ رازداری / خبرچینی؛ رضایت / نارضایتی؛ سخاوت / خست؛ شادی / غم؛ شجاعت / ترس؛ صداقت / دروغویی. همچنین، مفاهیم دیگری در داستان‌ها مطرح شده است مانند: آزادیخواهی، آیین‌ها و باورها، بردباری، تکبر، چاپلوسی، حسادت، خجالت، سودجویی، عدالت‌خواهی، فداکاری، مبارزه کردن، مهمان‌نوازی و...

در مقوله «خانواده» با ۱۸۶۹۲ فراوانی، مفاهیم «خوشبشوندی»، «پدر»، «مادر»، «زن و شوهر»، «برادر» و «خواهر» به ترتیب فراوانی قرار دارند و همچنین، مفاهیم «مرگ اعضای خانواده»، «ازدواج» و «طلاق» در مرتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

در مقوله «گروه‌های شغلی» با ۱۲۷۷۶ فراوانی مشاغل «فرهنگی»، «پیشه‌وری»، «کار و کارگری»، «نظامی»، «درمانی»، «کشاورزی»، «مدیریتی»، و مشاغل «سیاسی» به ترتیب فراوانی، در داستان‌های واقع‌گرا مطرح شده‌اند.

«روندهای اجتماعی» با فراوانی ۱۰۰۰۱ در داستان‌ها مطرح شده که در این مقوله مفاهیم «درس خواندن»، «جنگ»، «انقلاب»، «مطالعه»، «ارتباط اجتماعی»، «ورزش و سرگرمی»، «زندانی شدن»، «مهاجرت»، «شهادت»، و «صلح» به ترتیب فراوانی قرار دارند.

در مقوله «اماکن اجتماعی» با فراوانی ۶۲۸۴ اماکن «زیستی»، «تجاری»، «فرهنگی»، «حمل و نقل»، «درمانی - بهداشتی»، «خدماتی»، «سیاسی»،

به ترتیب فراوانی شامل این مقوله‌ها است: «خانواده»، «اخلاق و رفتار اجتماعی»، «گروه‌های شغلی»، «روندهای اجتماعی»، «مشکلات اجتماعی» و «اماکن اجتماعی» و همچنین، مفاهیم اجتماعی با ۶۶۴۷۳ فراوانی در آثار نویسندگان مرد، به ترتیب فراوانی عبارتند از: «اخلاق و رفتار اجتماعی» «خانواده»، «گروه‌های شغلی»، «روندهای اجتماعی»، «اماکن اجتماعی» و «مشکلات اجتماعی».

بررسی نتایج

براساس یافته‌های تحقیق، درباره وضعیت مفاهیم اجتماعی در داستان‌های واقع‌گرای نوجوانان، می‌توان چنین نتیجه گرفت:

۱. در داستان‌های واقعی «اخلاق و رفتار اجتماعی» بیشتر از سایر مفاهیم و همچنین به ترتیب «خانواده»، «گروه‌های شغلی»، «روندهای اجتماعی»، «اماکن اجتماعی» و «مشکلات اجتماعی» در مرتبه‌های بعدی، مورد توجه نویسندگان ایرانی قرار گرفته است.

۲. در مقوله «اخلاق و رفتار اجتماعی» علاوه بر تفاوت‌های زیاد در توزیع فراوانی مفاهیم، گاهی مفاهیم منفی بیشتر از مفاهیم مثبت، مورد تأکید نویسندگان بوده و گاهی تفاوت فراوانی مفاهیم بسیار چشمگیر است. مانند: مفهوم «غم» (با ۱۲/۱ درصد فراوانی) که تقریباً دو برابر بیشتر از مفهوم «شادی» (با ۶/۷ درصد فراوانی) مطرح بوده است. همچنین، مفهوم «ترس» (با ۶/۸ درصد فراوانی) شش برابر بیش از مفهوم «شجاعت» (با ۱/۱ درصد فراوانی) و مفهوم «دروغگویی» (با ۱/۲ درصد فراوانی) تقریباً دو برابر بیش از مفهوم «صداقت» (با ۰/۹ درصد فراوانی) مطرح بوده است.

۳. نویسندگان ایرانی در سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۶۷ در داستان‌های واقع‌گرا، به دو بستر متضاد توجه داشته‌اند: بستری مملو از مفاهیمی چون «بدخواهی»، «ترس»، «دروغ»، «غم»، «قهر» و... از

سوی دیگر، بستری سرشار از «آگاهی»، «اتحاد»، «امیدواری»، «دوستی»، «مهربانی»؛ و نیز مفهوم «آیین‌ها و باورها» با بیشترین فراوانی در داستان‌ها مطرح شده که توجه نویسندگان ایرانی را به اعتقادات دینی و اجتماعی مردم نشان می‌دهد.

۴. «خانواده» در فرهنگ ما از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و نویسندگان در داستان‌ها به خوبی به این جایگاه توجه کرده‌اند و همچنین، در فرهنگ ما «خویشاوندان» نقش مهمی در روابط خانوادگی به عهده دارند و این از یافته‌های تحقیق نیز معلوم می‌شود که روابط خویشاوندان با اعضای خانواده، از بیشترین فراوانی برخوردار است و همچنین «پدر» و «مادر» به عنوان دو رکن اصلی خانواده، در روابط خانوادگی نقش مهمی دارند که یافته‌های تحقیق نیز دلالت بر آن دارد.

۵. تأکید بیشتر نویسندگان بر مشاغل «فرهنگی»، حاکی از اهمیت نقش آموزش و پرورش در کشور بوده که در این آثار منعکس شده است. همچنین، فراوانی بالای مشاغل «پیشه‌وری» و «کار و کارگری» نشان دهنده توجه نویسندگان، به مشاغل توده مردم است. به اعتبار دیگر، بستر اصلی داستان‌ها بطن جامعه بوده است و همچنین، بالا بودن مشاغل «نظامی» تأثیر جنگ را بر نویسندگان و در نتیجه، داستان‌های واقع‌گرا نشان می‌دهد.

۶. نویسندگان در داستان‌های واقع‌گرا به «درس خواندن» (مدرسه رفتن) توجه خاصی داشته‌اند و همچنین، بالا بودن فراوانی مفهوم مطالعه (خواندن کتاب‌های غیردرسی) تأکید نویسندگان ایرانی را بر کسب دانش و آگاهی می‌رساند و نیز مفاهیم «جنگ» و «انقلاب» از فراوانی قابل توجهی برخوردار هستند که تأثیر سال‌های مورد پژوهش را بر نویسندگان و در نتیجه، داستان‌ها نشان می‌دهد.

۷. مسائل مورد توجه نویسندگان در شهرها

و به مقوله «مشکلات اجتماعی» با ۳۶۱۸ فراوانی (۵/۴ درصد)، کمتر از مفاهیم دیگر تأکید کرده‌اند.

پیشنهادهای

در بررسی داستان‌ها، این نتیجه به دست آمد که نویسندگان ایرانی، به مفاهیم «اخلاق و رفتار اجتماعی» و «خانواده» بیشترین توجه را داشته‌اند و همچنین، تحت تأثیر انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی، به مفاهیمی توجه کرده‌اند که انعکاسی از این دو رویداد بوده و گاهی تحت تأثیر این دو رویداد، به مفاهیم دیگر کمتر توجه کرده‌اند. لذا برای رفع این کاستی‌ها، پیشنهادهایی ارائه می‌شود:

۸- بررسی‌های انجام شده، حاکی از آن است که هر چه از سال ۱۳۵۸ به سال‌های پایانی مورد پژوهش نزدیک می‌شویم، مشکلات اجتماعی کمتر مورد توجه نویسندگان قرار گرفته است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود نویسندگان ایرانی در آثار خود توجه بیشتری به مسائل و مشکلات اجتماعی داشته باشند و با توجه به اینکه مشکلات اجتماعی از وقایع تلخ جامعه است، باید انواع آن مانند: اعتیاد، بزهکاری، بیسوادی، بیکاری و فقر مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرد و برحسب نوع آن، عواقب آن را برای نوجوانان روشن کرد و در رفع علل پدید آمدن چنین مسائلی کوشید.

۹- به تجربه ثابت شده است نوجوانانی که از دوران کودکی، در خانه سازگار بوده‌اند، در اجتماع هم سازگاری مناسبی از خود نشان داده‌اند و قابلیت انعطاف‌پذیری و تطبیق آنها با شرایط گوناگون خوب بوده است. خانواده عامل اصلی موفقیت و پیشرفت نوجوانان است. نوجوان ابتدا در خانواده، احترام به قوانین جامعه را می‌آموزد و یاد می‌گیرد که جامعه در مقابل رفتارهای او بی‌تفاوت نیست، رفتارهای احترام‌آمیز را پاداش می‌دهد و در مقابل رفتارهای ناسازگارانه، از خود

بیشتر مطرح بوده تا روستاها و همچنین، نویسندگان به اماکن تجاری و فرهنگی بیشتر از سایر اماکن تأکید داشته و نیز در آثار مورد بررسی، نویسندگان به اماکن تفریحی فقط با ۱۲۳ فراوانی توجه داشته‌اند و این نسبت به کل فراوانی «اماکن اجتماعی» (۲۸۴ فراوانی) بسیار ناچیز است. ۸- بستر اصلی «مشکلات اجتماعی» مطرح شده در داستان‌ها «فقر» و پیامد آن «نابرابری اجتماعی» بوده است. همچنین، سایر مسائل مطرح شده در داستان‌ها مانند: «استعمال مواد»، «بزهکاری»، «بیسوادی»، «بیکاری»، «بلایای طبیعی»، «بی‌سرپرستی» و مشکل «مسکن» نشان دهنده توجه نویسندگان ایرانی به وجود مشکلات و واقعیت‌های تلخ در جامعه بوده است.

۹- بررسی مفاهیم اجتماعی در هر یک از سال‌های مورد بررسی، گویای آن است که در سال ۱۳۵۸ با ۲۴۲۳۴ فراوانی (۳۳/۷ درصد) بیشترین تأکید و در سال ۱۳۶۳ با ۱۶۲۳ فراوانی (۲/۲ درصد) کمترین تأکید بر مفاهیم اجتماعی بوده است. همچنین، در اکثر سال‌های مورد پژوهش، نویسندگان بیشتر به مقوله‌های «اخلاق و رفتار اجتماعی» و مقوله «خانواده» پرداخته‌اند و مقوله‌های «گروه‌های شغلی»، «روندهای اجتماعی»، «اماکن اجتماعی» و مقوله «مشکلات اجتماعی» به ترتیب در مرتبه‌های بعدی، مورد توجه نویسندگان بوده است.

۱۰- بررسی مفاهیم اجتماعی در آثار نویسندگان زن و مرد، گویای آن است که نویسندگان زن در داستان‌های واقع‌گرا، به مقوله «خانواده» یا ۱۸۴۰ فراوانی (۳۳/۱ درصد)، بیشتر از سایر مفاهیم توجه داشته و به مقوله «اماکن اجتماعی» با ۳۶۸ فراوانی (۶/۶ درصد)، کمتر از مفاهیم دیگر تأکید داشته‌اند و نویسندگان مرد، به مقوله «اخلاق و رفتار اجتماعی» با ۱۸۷۳۲ فراوانی (۲۸/۲ درصد)، بیشتر از سایر مفاهیم توجه داشته

عکس‌العمل نشان می‌دهد و او را طرد می‌کند. همچنان که اشاره شد، نویسندگان نشان دادند که برای خانواده، اهمیتی ویژه قائل هستند. بنابراین، از این نظر، کاستی و کمبودی به چشم نمی‌خورد. همسالان، از راه‌های منحصر به فرد و عمده، در شکل‌گیری شخصیت، رفتار اجتماعی، ارزش‌ها و نگرش‌های یکدیگر دخالت دارند. پیوستن به گروه، مشکلات نوجوان را تسکین می‌دهد، تعارض‌ها را حل می‌کند و زمینه لازم برای پذیرش مسئولیت اجتماعی را در وی فراهم می‌سازد. بنابراین، پیوستن به گروه، نوجوان را نسبت به خود مطمئن می‌سازد و در میان نوجوانانی که با آنان اشتراک فکری و احساسی دارد، آزادانه افکار خود را بیان می‌کند. لذا شایسته است که نویسندگان به گروه همسالان در نتیجه، به ورزش و بازی و اماکن تفریحی این گروه سنی بیشتر توجه داشته باشند.

ادبیات، خصلت فرا زمانی دارد و بیش از اینکه جذب شرایط شود، هر نوع تحول اجتماعی را در خود جذب می‌کند. نویسندگان داستان‌های واقع‌گرا، در سال‌های مورد پژوهش، تحت تأثیر دو رویداد مهم کشور آثاری پدید آوردند. لذا ضروری است پژوهشی انجام بگیرد که نشان دهد نویسندگان

بعد از گذشت سال‌ها از انقلاب و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، به چه مفاهیمی توجه کرده‌اند و همچنین، آیا به ضرورت‌های جدید زندگی نوجوانان پرداخته‌اند؟ چرا که بدعت و نوآموزی و بیان حرف‌های تازه و کشودن افق‌های جدید فرا روی خوانندگان، وظیفه پدیدآورندگان کتاب‌های کودکان و نوجوانان است.

پانویس:

۱. البس واتیزمن، رشد اجتماعی: برای جوانان و خانواده‌ها، ترجمه ع. سیما نظیری (تهران: انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶)، ص ۸.
۲. علی علاقه‌بند، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش (تهران: بعثت، ۱۳۷۴)، ص ۷۲.
۳. ژرژ گورویچ، مسائل روان‌شناسی جمعی و روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علی محمد کاردان (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۹)، ص ۲۷-۲۸.
۴. همان، ص ۲۳.
۵. علی اکبر شعاری نژاد، ادبیات کودکان (تهران: اطلاعات، ۱۳۶۴)، ص ۱۳.
۶. عباس حری، «واقع‌گرایی در ادبیات کودکان»، گزارش شورای کتاب کودک، سال ۱۲، ش ۱ (خرداد ۱۳۵۳)، ص ۹.
۷. همان، ص ۱۱.